

VERANTWOORDELIJK VOOR VREDE

RELIGIE EN VEILIGHEID VI

Bart van Dijk (red.)

Eburon
Utrecht 2022

Titel van de Reeks: Religie en veiligheid | Religion and Security
Titel deel 6: Verantwoordelijk voor vrede

Hoofdredactie: Dr. Bart van Dijk, bgp.v.dijk@mindef.nl
Bureauredactie: Het Bezinningsbureau, Dr. J.T. Arts-Honselaar, info@bezinningsbureau.nl
Grafisch ontwerp: Studio Iris, Leende
Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Productie en uitgave: Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht, www.eburon.nl

Afbeelding op de omslag: Archimedes voor zijn dood door een Romeins soldaat na de val van Syracuse, 18e eeuwse kopie van Romeins mozaïek, Städtische Galerie Liebieghaus, Frankfurt am Main

ISBN 978094-6301-385-7

Deze uitgave verschijnt onder verantwoordelijkheid van de bijzondere leerstoel 'Vraagstukken geestelijke verzorging bij de krijgsmacht' van de Tilburg School of Catholic Theology aan Tilburg University. Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door de Stichting Katholiek Militair Vormingswerk (SKVM), het Nationaal Katholiek Thuisfront (NKT), en ACOM Bond voor Defensiepersoneel. Deze bundel is tot stand gekomen in opdracht van de Dienst Rooms-katholieke Geestelijke verzorging bij de krijgsmacht.

© 2022. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

© 2022. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission from the proprietor.

Inhoud

Voorwoord 7
Bart van Dijk

Inleiding: Vrede als verantwoordelijkheid 9
Bart van Dijk

Deel 1

Overheid en verantwoordelijkheid

The Battle of Chora 19
Timo Damm, Melissa Pellis, Janna Wiedmann and Mina Nuri

One Cannot Understand the Macro Without Comprehending
the Micro or Dear Citizen Why Can You Just Not Choose to
Stay at Home? 35
Lukas Stock

Law as an Instrument for Applying Abstract (Religious) Moral
Virtues in Times of Crisis 63
Vasilena Dadacheva & Johann Bambino

Deel 2

Rechtvaardige oorlog, rechtvaardige vrede

Oorlogen en geruchten van oorlogen
Over het bestaansrecht van geestelijke verzorging bij de
krijgsmacht in theologisch perspectief 85
Fred van Iersel

Catholic Peace Ethics: From Just War to “Peace through Law” 129
Heinz-Gerhard Justenhoven

INHOUD

Deel 3

Militairen en uitzendingen

The Many Faces of Disobedience: Dutch Soldiers in Afghanistan 145
Jan-Peter van Bruggen

Morele vorming en uitzendconferenties 173
Bart van Dijk

Het hoogste offer 189
Sanneke Brouwers

Besluit

Verantwoordelijkheid voor vrede? 223
Fred van Iersel

Personalialia 265

Eerder verschenen 268

Literatuurlijst 269

Voorwoord

Bart van Dijk

Voor u ligt het zesde deel uit de reeks *Religie en Veiligheid*. Deze tweetalige reeks is door prof. dr. Fred van Iersel in 2016 geïnitieerd om vanuit het werkveld van de Rooms-katholieke geestelijke verzorging van de krijgsmacht te reflecteren op de levensbeschouwelijke betekenis van oorlog en vrede, met hierin bijzondere aandacht voor de duiding van de relatie tussen de ontwikkelingen in de politiek-morele, culturele en religieuze context enerzijds en de ontwikkelingen in de begeleiding van mensen, met name in de geestelijke verzorging, anderzijds.

De titel van dit deel, *Verantwoordelijk voor vrede*, maakt duidelijk dat vrede, ook, of wellicht juist, daar waar het de krijgsmacht betreft, altijd uiteindelijk als doel voor ogen moet worden gehouden. Deze tegenstelling, een vredesoproep in een geweldsorganisatie, is in deze reeks altijd een van de dragende elementen geweest.

In 2021 heeft prof. dr. van Iersel zowel afscheid genomen van de krijgsmacht, waar hij als onafhankelijk adviseur voor theologie en beleid bij de Dienst Rooms-katholieke Geestelijke Verzorging werkzaam was, als van de Tilburg School of Catholic Theology (TST), waar hij ruim 25 jaar als bijzonder hoogleraar Vraagstukken geestelijke verzorging bij de krijgsmacht was aangesteld.

Prof. dr. van Iersel heeft zich altijd uitgesproken ingezet voor juist de bespreking van en verheldering van de vraag naar de rechtvaardiging van geweld binnen de krijgsmacht vanuit de evangelische oproep tot vrede. Zijn bijdrage aan deze bundel staat niet geheel toevallig ongeveer in het midden van de bundel. Dit is enerzijds omdat het inhoudelijk paste, maar anderzijds evenzeer omdat zijn kennis en inzicht een grote invloed hebben gehad op het denken en handelen binnen de Rooms-katholieke geestelijke verzorging rond deze vraagstukken, maar ook daar buiten. Met zulk een lange staat van dienst is het dan ook onvermijdelijk dat alle auteurs in deze bundel een band met prof. dr. van Iersel hebben, als collega, student of promovendus.

Ik wil op deze plaats graag iedereen bedanken die de totstandkoming van deze bundel mogelijk hebben gemaakt, maar een aantal in het bijzonder. Allereerst wil ik de gastauteurs danken voor hun bijdragen, en voor het enthousiasme dat zij toonden om mee te werken aan deze uitgave.

Daarnaast wil ik graag Hoofdkrijgsmachtaalmoezenier Jean-Paul Thöni, onder wiens verantwoordelijkheid deze reeks valt, danken, alsmede Stafaalmoezenier Paul Vlaar, voor hun hulp en adviezen. In het bijzonder wil ik ook de Stichting Katholiek Militair Vormingswerk (SKVM) danken voor hun bijdrage.

En tenslotte wil ik graag mw. dr. Arts-Honselaar danken voor haar onmisbare hulp bij de eindredactie van dit boek.

Alkmaar, juli 2022

Dr. Bart van Dijk, onafhankelijk adviseur voor Theologie en Beleid bij de Dienst RKGV bij de krijgsmacht.

Inleiding: Vrede als verantwoordelijkheid

Bart van Dijk

“Wanneer ik dus die befaamde Vrede ben die door goden en mensen evenzeer geprezen wordt, bron, moeder, voedster, verbreidster, beschermster van al het goede dat hemel en aarde biedt, wanneer er zonder mij nergens iets bloeit, niets veilig, niets zuiver of heilig is, niets ook de mensen aangenaam of de goden welgevallig, en wanneer in tegenstelling met dit alles de oorlog eens en voor altijd een zee is van ellende die waar ook ter wereld in de natuur voorkomt, wanneer door zijn schuld plotseling wat bloeit verwelkt, wat tot wasdom kwam verval, wat vast stond gaat wankelen, wat het goed maakte ten gronde gaat, wat zoet was bitter wordt, wanneer in één woord de oorlog zo goddeloos is, dat hij een ziekte is die iedere vroomheid in korte tijd sloop, wanneer er niets anders noodlottiger voor de mensen, niets bij de goden gehater is, dan vraag ik je, bij de onsterfelijke God, wie zou geloven dat dat mensen zijn, wie zou geloven dat zij ook maar een greintje gezond verstand bezitten die mij, ondanks mijn goede eigenschappen, met zoveel onkosten, zoveel moeite, zoveel krachtsinspanning, zoveel kunstgrepen en onder zoveel zorgen en gevaren trachten te verdrijven en zoveel onheil zo duur wensen te kopen.”

Desiderius Erasmus: Vrede's weeklacht¹

Verantwoordelijkheid en gerechtigheid

*“A society's first priority is not making the right choice when it has to make decisions about war; its first priority should be to develop the sort of culture that is more likely to make the right choices when faced with those decisions.”*²
Zo schrijft Matthew Shadle in het slot van zijn boek *The Origins of War. A*

1 Desiderius Erasmus, *Vrede's weeklacht en andere geschriften* (Baarn: Ambo, 1989), 89.

2 Matthew Shadle, *The Origins of War* (Washington D.C.: Georgetown University Press, 2011), 208.

Catholic Perspective. Shadle laat scherp zien dat het niet voldoende is om in een samenleving een passend protocol te hebben voor het nemen van rechtvaardige en juiste ethische beslissingen, maar dat de samenleving van zichzelf rechtvaardig en goed moet zijn, zodat het nemen van de juiste beslissingen ingebed is in een rechtvaardige cultuur. Dit geldt naar mijn idee ook voor organisaties, en met name ook voor organisaties als de krijgsmacht, waar het letterlijk van levensbelang kan zijn dat beslissingen die genomen worden ook juist, rechtvaardig en goed zijn.

In dit licht is *verantwoordelijkheid* dan ook het centrale thema van deze bundel geworden. Verantwoordelijkheid geeft aan dat, waar het overheids-ingrijpen of de militaire taakuitvoering betreft, er meer op het spel staat dan alleen een goede taakuitvoering of een correcte afwikkeling van een protocol. Verantwoordelijkheid veronderstelt engagement en betrouwbaarheid, en daarmee recht en rechtvaardigheid. Zonder elk van deze kan een overheid of organisatie vervallen tot willekeur en misbruik van macht. Verantwoordelijkheid staat hiermee niet op zichzelf, maar is verbonden met recht en gerechtigheid.

Het beeld dat Shadle schetst van een goede samenleving veronderstelt wat mij betreft verantwoordelijkheid op verschillende niveaus. Het eerste niveau is dat van de samenleving in het algemeen, een rechtvaardige samenleving met een rechtvaardige overheid. Dit houdt een samenleving in met vrijheid, democratie en recht voor allen, met een vrije pers en onafhankelijke rechtspraak. Een samenleving waar de overheid rekenschap aflegt van haar beleid, zeker waar het ingrijpend handelen betreft zoals pandemieën of de gewelddinset van de krijgsmacht.

Het tweede niveau is dat van de organisaties binnen de samenleving. Ook hier geldt, zoals hierboven al is gesteld, dat een cultuur van integriteit en verantwoordelijkheid, zowel voor het handelen van organisaties als voor de werknemers van deze organisaties, essentieel is. Zonder deze cultuur veranderen organisaties in plaatsen van corruptie, onveiligheid of willekeur. Het derde niveau is dat van de persoonlijke verantwoordelijkheid van elke mens. Dit niveau hangt nauw samen met de eerdere twee. Enerzijds rust een samenleving op de verantwoordelijkheid die elke inwoner neemt en voelt, en anderzijds leveren samenleving en overheid, bijvoorbeeld in het onderwijs, levensbeschouwelijke organisaties of culturele instellingen, een bijdrage aan de vorming en ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsbesef van mensen.

Dit persoonlijke verantwoordelijkheidsgevoel hangt samen met het ethische besef dat uitgaat van een gerichtheid op de ander, en dan met name de

kwetsbaarheid van de ander. De voormalige aartsbisschop van de Anglicaanse Kerk, Rowan Williams beschrijft dit verantwoordelijkheidsbesef in zijn boek *Faith in the Public Square* heel treffend: “*Ethical behaviour is behaviour that respects what is at risk in the life of another and works on behalf of the other’s needs. To be an ethical agent is thus to be aware of your own frailty. And for a specifically Christian ethic, the duty of care for the neighbour as for oneself is bound up with the injunction to forgive as one hopes to be forgiven: basic to this whole perspective is the recognition both that I may fail or be wounded and that I may be guilty of error and damage to another.*”³

Samengevat kan gesteld worden dat als gesproken wordt over verantwoordelijkheid dit altijd een verantwoordelijk zijn *voor* is: verantwoordelijkheid voor een rechtvaardige en leefbare wereld en samenleving, verantwoordelijk voor de zorg voor het zelf en voor de (kwetsbare) ander. Deze verantwoordelijkheid is een permanente opdracht of een “*open-ended endeavour*”, zoals in de encycliciek van Paus Franciscus gesteld wordt.⁴

Verantwoordelijk voor vrede

Denken over de verantwoordelijkheid voor gerechtigheid is niet los te zien van denken over vrede. Immers, hoe kan er volledig gerechtigheid zijn in een wereld in oorlog, en andersom, wat voor vrede is er als deze niet in een rechtvaardige wereld en samenleving is?

In de pastorale constitutie *Gaudium et spes* worden vrede en gerechtigheid samen genoemd, vrede als “*een werk van gerechtigheid.*”⁵ Vrede wordt hier beschreven als voortdurende opdracht in een gebroken schepping, niet als een bereikte toestand. Vooral wordt in *Gaudium et spes* gesteld dat een werkelijke vrede alleen mogelijk kan zijn in een wereldwijde rechtvaardige samenleving, een samenleving waarin ieders welzijn centraal staat. Vrede wordt hier verbonden aan naastenliefde, een naastenliefde, “*het beeld en de vrucht van de vrede van Christus*”, die mogelijk kan maken het geweld in de wereld te overwinnen.⁶ Werkelijke vrede is pas mogelijk in de vervulling van Gods liefde, en wordt hier verbonden met het gebod op naastenliefde.

3 Rowan Williams, *Faith in the Public Square* (Londen: Bloomsbury Publishing 2012), 213.

4 Pauselijke Encycliciek *Fratelli tutti*, lemma 232, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_encyclica-fratelli-tutti.html, geraadpleegd op 31-08-2022.

5 Pastorale constitutie *Gaudium et spes*, in *Constituties en decreten* (Leusden: Stichting Ark, 1986), 471.

6 Pastorale constitutie *Gaudium et spes*, 472.

Vanuit deze opdracht tot naastenliefde is de zelfopdracht tot verantwoordelijkheid voor de ander onvermijdelijk.

Deze oproep tot naastenliefde en gerichtheid op vrede maakt de vraag naar de rechtvaardiging van oorlog prudent: hoe kan een oorlog ooit nog rechtvaardig zijn? De vraag is zeker ook in deze tijd prudent, in een instabiele wereld waarin militaire agressie en veroveringsoorlogen nog altijd niet uitgebannen zijn, en deze oorlogen soms verdedigd worden vanuit een voorwendsel van zelfverdediging.

De Katholieke Kerk stelt dat oorlog altijd een kwaad is en het uitbreken van een oorlog tot het uiterste voorkomen moet worden. In het *Compendium van de Sociale Leer van de Kerk* wordt gesteld dat elke aanvalsoorlog immoreel is, en het gebruik van geweld alleen te rechtvaardigen valt als dit gebeurt ter verdediging, als uiterste redmiddel en onder zeer specifieke voorwaarden.⁷ In het *Compendium van de Sociale Leer van de Kerk* worden de oorzaken voor oorlogen gerelateerd aan structureel achterliggend onrecht, en stelt zij dat in ontwikkeling van rechtvaardiger structuren een opdracht voor de mens ligt: “*Het is daarom noodzakelijk om de oorzaken van gewapende conflicten op te sporen, vooral deze die gerelateerd zijn aan structurele situaties van onrechtvaardigheid, armoede en uitbuiting, die tussenkomst vereisen opdat ze ongedaan kunnen worden gemaakt. ‘Daarom is de andere naam van de vrede ontwikkeling. Zoals er de collectieve verantwoordelijkheid bestaat voor het vermijden van oorlog, zo bestaat er de collectieve verantwoordelijkheid voor het bevorderen van de ontwikkeling.’*”⁸ Deze verantwoordelijkheid ligt zowel op het niveau van de samenleving, organisaties binnen de samenleving alsook op het niveau van elk individu.

Verantwoordelijkheid binnen de krijgsmacht

De Rooms-katholieke Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht heeft op al deze niveaus verantwoordelijkheid, zowel in hun pastorale zorg voor militairen als in hun rol als vertegenwoordiging van de Rooms-katholieke Kerk in de krijgsmacht.

De krijgsmacht is een bijzondere werkomgeving. Zij is een geweldsorganisatie en vertegenwoordigt de zwaarmacht van de overheid. Hiermee is de krijgsmacht een instrument van de politiek. Maar daarnaast is de krijgsmacht ook een werkgever, een organisatie met verantwoordelijkheid voor een groot aantal mensen, waarvan een aanzienlijk deel opgeleid wordt en inzetbaar is

7 *Compendium van de Sociale Leer van de Kerk*, lemma 500 (Brussel: Licap 2008), 295-296.

8 *Compendium van de Sociale leer van de Kerk*, lemma 498, 294-295.

voor militaire vredesoperaties, en daarmee geweld of de gevolgen van geweld kunnen ervaren, of zelf geweld moeten uitoefenen. Hiervoor is het van het grootste belang dat de taak waarvoor zij worden uitgezonden te rechtvaardigen is, dat het een juiste opdracht is.

Daarnaast heeft de krijgsmacht verantwoordelijkheid voor het scheppen van een veilige werkomgeving, en voor de opleiding van militairen, en hun begeleiding voor, tijdens en na hun deelname aan militaire vredesoperaties. De krijgsmacht dient hen op te leiden tot professionele en gewetensvolle militairen, en daarnaast goede zorg voor hen te faciliteren. Zij heeft de verantwoordelijkheid om een veilige organisatie en werkomgeving te vormen.

In al deze velden heeft de geestelijke verzorging bij de krijgsmacht een rol. Hun eerste taak is die van de pastorale nabijheid bij militairen. Deze nabijheid geldt voor hun aanwezigheid op werkplekken in onder meer kazernes, maar met name ook hun aanwezigheid en deelname aan langdurige oefeningen, zeereizen en militaire vredesoperaties. Hierbij hoort ook de begeleiding van het thuisfront voor, tijdens en na vredesoperaties. Hun tweede taak is bij te dragen aan de morele zelfvorming van militairen, door middel van pastorale gesprekken, lessen geestelijke verzorging, conferenties in vormingscentrum Beukbergen (bijvoorbeeld tijdens de voorbereiding van eenheden voor deelname aan militaire vredesoperaties), maar ook door middel van artikelen en symposia. Hun derde taak is het gevraagd en ongevraagd adviseren van leidinggevenden in de krijgsmacht, met name daar waar ethische vragen of het welzijn van militairen of hun thuisfront betreft. En tenslotte hebben geestelijk verzorgers de taak om als gezonden ambtsdragers als een spiegel van de maatschappij binnen de krijgsmacht aanwezig te zijn, kritisch te zijn en vragen te durven stellen, zeker daar waar het de rechtvaardiging van het gebruik van geweld betreft, of de ethische gevolgen van militair optreden.

Deze bundel is nu relevant omdat de vraag naar de eigen verantwoordelijkheid van ieder mens, de verantwoordelijkheid van organisaties en de verantwoordelijkheid van de samenleving en overheid onverminderd urgent is. Reflectie op het handelen van de overheid en krijgsmacht, maar ook reflectie op de wijze waarop het gebruik van geweld te rechtvaardigen valt en de doorwerking hiervan op het functioneren van de krijgsmacht en de militairen binnen deze krijgsmacht, blijven in een wereld waarin COVID grote maatschappelijke gevolgen heeft gehad, een grote klimaatcrisis zich ontwikkelt en waar veroveringsoorlogen nog altijd bestaan, van het grootste belang. Desiderius Erasmus liet de Vrede in *Vrede's wecklacht* zeggen dat zij niet kan begrijpen dat er mensen zijn die haar proberen te verjagen om oorlog te voeren “*wanneer er zonder mij nergens iets bloeit, niets veilig, niets zuiver of heilig*

*is, niets ook de mensen aangenaam of de goden welgevallig (is)*⁹ De vraag die wat mij betreft ons allen gesteld kan worden in dit verband is: welke wereld wil je nalaten aan de volgende generaties, en wat voor wereld is dat zonder een perspectief op vrede?

Over deze bundel

Deze bundel bestaat uit drie delen. In het eerste deel wordt de rol van overheid en burgers in de omgang met ethische dilemma's besproken. Het tweede deel behandelt de plaats en verantwoordelijkheid van de geestelijke verzorging bij de krijgsmacht in het licht van de rechtvaardiging van oorlog. Het derde deel gaat over de militair en zijn inzet in vredesoperaties. Waar liggen hier de verantwoordelijkheden, daar waar het gaat om voorbereiding en nazorg, maar ook de eigen verantwoordelijkheid en het eigen geweten van de militair tijdens diens inzet. In het besluit herneemt Fred van Iersel de thema's uit deze bundel en stelt hierbij een aantal prikkelende vragen.

Deel 1

Overheid en individu in de omgang met ethische dilemma's bij incidenten

In dit deel komt een aantal studenten van het *Tilburg University Outreaching Honors Program* aan het woord. De drie artikelen in dit deel zijn een verslag van de opdracht die zij van hun begeleider Fred van Iersel hadden gekregen. Deze artikelen zijn geschreven in 2020, tijdens de eerste golf van de COVID-pandemie.

Timo Damm, Melissa Pellis, Janna Wiedmann en Mina Nuri onderzoeken in *The Battle of Chora* de vraag naar de ethische legitimiteit van de Nederlandse inzet bij de slag om de Chora-vallei in Afghanistan in 2007, waarbij veel burgerslachtoffers vielen.

Lukas Stock geeft in *One cannot Understand the Macro Without Comprehending the Micro or Dear Citizen Why Can You Just Not Choose to Stay at Home?* een reflectie op de wijze waarop mensen gehoor gaven aan de COVID-maatregelen van de overheid. Hij geeft hiervoor een analyse vanuit sociaalpsychologisch perspectief, en wil in zijn artikel ook een handelingsperspectief schenken.

Vasilena Dadacheva and Johann Bambino vergelijken in hun artikel *Law as an Instrument for Applying Abstract (Religious) Moral Virtues in Times of Crisis* vanuit juridisch perspectief de wijze waarop een liberaal land als

9 Erasmus, *Vrede's wecklacht en andere geschriften*, 89.

Nederland optrad tijdens de eerste COVID-golf met de wijze waarop meer autoritair ingerichte overheden hierin optraden.

Deel 2

Rechtvaardiging van geweld en de plaats van de geestelijke verzorging

In *Oorlogen en geruchten van oorlogen. Over het bestaansrecht van geestelijke verzorging bij de krijgsmacht in theologisch perspectief* geeft Fred van Iersel een overzicht van de leerstoel *Vraagstukken geestelijke verzorging bij de krijgsmacht*, de centrale thema's die speelden en actueel zijn bij het denken over de relatie tussen krijgsmacht, geweld en de plaats van de kerk en de geestelijke verzorging hierin. Dit artikel is een verder uitgewerkte versie van de afscheidsrede die Van Iersel hield bij zijn afscheid als bijzonder hoogleraar *Vraagstukken geestelijke verzorging bij de krijgsmacht* op 18 juni 2021.

Catholic Peace Ethics: From Just War to "Peace through Law" is een artikel van Heinz-Gerhard Justenhoven over Rooms-katholieke vredesethiek en de vraag in hoeverre de leer van de rechtvaardige oorlog nog houdbaar is. Hij bekijkt deze vraag vanuit het perspectief van het internationale recht en het algemene en wereldwijde 'common good'.

Deel 3

Militairen en uitzendingen. Verantwoordelijkheid en begeleiding

Jan-Peter van Bruggen onderzoekt in *The Many Faces of Disobedience: Dutch Soldiers in Afghanistan* het nut van gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid van militairen tijdens hun inzet in militaire vredesoperaties, en schetst hiermee een genuanceerd beeld van het geweten van de militair vanuit sociaal-psychologisch perspectief.

Bart van Dijk geeft in *Morele vorming en uitzendconferenties* een beschrijving van de wijze waarop morele vorming van militairen in relatie tot hun deelname aan vredesoperaties gestalte krijgt in de uitzendconferenties waaraan militaire eenheden voorafgaande aan hun uitzending deelnemen, en de wijze waarop deze conferenties ingebed zijn in het geheel van de geestelijke pastorale zorg aan militairen rond militaire vredesoperaties.

In *Het hoogste offer* geeft Sanneke Brouwers een analyse van de wijze waarop militairen na terugkeer van hun deelname aan vredesoperaties slachtofferchap ervaren, en de wijze waarop gezien en erkend worden van groot belang is om hun levens perspectief te geven.

Besluit

Fred van Iersel brengt in *Verantwoordelijkheid voor vrede?* de besproken thema's in deze bundel samen en stelt hierbij de vraag naar het achterliggende ethische concept bij het begrip verantwoordelijkheid, dat zo centraal staat in deze bundel.

Tenslotte

De Britse filosoof Isaiah Berlin stelt in *My Intellectual Path* dat niet alles relatief is, maar dat een vrije discussie van onderscheiden waarden waardevol is, omdat in een vrije discussie menselijke begrip en wijsheid groeit, de '*possibility of human understanding*'.¹⁰ In deze bundel komen vele auteurs aan bod. Zij schrijven op eigen verantwoordelijkheid, en hun visie is niet noodzakelijk de visie van de redactie. Gezamenlijk vormen zij een open debat, waarin hopelijk ons menselijk begrip kan groeien.

10 Isaiah Berlin, 'My Intellectual Path', in *The Power of Ideas*, Henry Hardy (red.) (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000), 11-12.

Deel 1

Overheid en verantwoordelijkheid

De rol van de overheid in de omgang van
ethische dilemma's bij incidenten

The Battle of Chora

Timo Damm, Melissa Pellis, Janna Wiedmann and Mina Nuri

Early 2021 saw a legal reappraisal of a battle against the Taliban in the Chora valley in 2007.¹ Though the legality of the operation is questionable, but by no means outright illegal, the ethical side of the issue is far more delicate. This paper shall depart from Hannah Arendt's premise that legalism cannot be the only criterion—we need a philosophical one too.² Though International Humanitarian Law is based on the principle of preventing unnecessary suffering,³ the existing legal framework often fails to prevent suffering to an extent which is in line with diverse contemporary ethical standards and perspectives.

An additional philosophical criterion in the form of an ethical framework is to be particularly crucial within the context of contemporary (international) conflicts, with its unique challenges causing the exacerbation of the rift between *legal* justness and *ethical* justness.

“Armed conflict” in the context of contemporary challenges

Contemporary armed conflicts are more often than not considered “hybrid warfare”, thereby rendering the previously indicative distinction between armed conflict and hybrid warfare insufficient.⁴ Rather, the very nature of the term “armed conflict” is internationally distinguished between international

1 Van Bommel, Noël, *Rechter vraagt meer onderzoek naar Nederlands bombardement van Afgbaans dorp*. De Volkskrant, 29/03/2021, available at: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/rechter-vraagt-meer-onderzoek-naar-nederlands-bombardement-op-afghaans-dorp~ba7a60e0/>.

2 Arendt, Hannah. *Lectures on Kant's political philosophy*. University of Chicago Press, 1989.

3 Klabbers, Jan. *International law*. Cambridge University Press, 2013.

4 Wither, James K. “Making Sense of Hybrid Warfare.” *Connections* 15, no. 2 (2016): 73-87. Accessed August 1, 2021. <http://www.jstor.org/stable/26326441>.

and non-international armed conflicts.^{5,6} This definition aims to distinguish the two types of armed conflict on the basis of the participating actors. Most contemporary conflicts are non-international armed conflict as they involve either one or no state parties, but solely consist of conflicts between non-governmental armed groupings, as opposed to conflict between two armed state parties. International Humanitarian Treaty Law signifies this distinction between non-international armed conflicts and armed conflicts further.⁷ Internationalized armed conflict refers to “different factions fighting internally but supported by [...] different states.”⁸ The most known example is of an internationalized armed conflict in the Democratic Republic of Congo in 1998, when the units from Angola, Zimbabwe, Uganda and Rwanda interfered to assist different groups in the Democratic Republic of Congo (Stewart, 315). “The classification of a situation as an armed conflict means that international humanitarian law comes into force immediately. However, [...] various situations are too complex to be considered as armed conflict.”⁹ Thus defining the type of armed conflict is still a difficult issue.

Armed conflicts as a ‘wicked problem’

Contemporary armed conflicts are different from the wars the history books describe. They are also different from what legislation describes them to be. Often, contemporary armed conflicts are even fundamentally different across the parties involved. This is because the wars fought today, are not the ones Clausewitz wrote about,¹⁰ neither are they the ones legislators had in

5 International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 287, available at: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>.

6 Statutes of the International Red Cross & Red Crescent Movement, 1986, available at: <https://casebook.icrc.org/case-study/statutes-international-red-cross-and-red-crescent-movement>.

7 International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 287, available at: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>.

8 Gertrude C. Chelimo, ‘Defining armed conflict in international humanitarian law, no. 4 (2011) <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1697/defining-armed-conflict-in-international-humanitarian-law>.

9 Ibid.

10 Von Clausewitz, Carl. *On war*. Vol. 1. Jazzybee Verlag, 1950.